

MINERAL O'G'ITLARNING G'ALLA EKINLARINI PARVARISHLASHDA XISILDORLIK VA DON SIFATIGA TA'SIRI

Xoliqov Z.B. , Utaeva G.N.

Qarshi muxandislik-iqtisodiyot instituti

Annotatsiya. Maqolada kuzgi bug'doyni sug'oriladigan yerlarda hosildorlik va don sifatiga o'g'itlash me'yorlari, tuproqni ishlash va boshqa omillarni ta'siri bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. Kuzgi bug'doy doni tarkibidagi oqsil va kleykovina miqdorini oshirish bo'yicha xulosalar qilingan. Hamda kuzgi bug'doy don sifatini oshirilishi bug'doy yetishtirishda iqtisodiy samaradorlikka bevosita ta'sir etishi ko'rsatilgan.

Qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarning izchil o'tkazilishida, aholining turmush farovonligini tubdan yaxshilashda g'allachilik ravnaqi, xususan g'alladan mo'l va sifatli hosil yetishtirish g'allakorlarimiz oldida turgan muhim masalalardan biridir. Hozirgi kundagi asosiy vazifalardan biri kuzgi bug'doyning don hosildorligi bilan birga donining sifat ko'rsatkichlarini ham oshirishdan iborat. Bu esa, olimlarimiz fikricha har bir nav o'ziga mos tuproq iqlim sharoitida, alohida oziqlanish me'yorlari, sug'orish tartiblari asosida parvarishlanishini taqozo etadi.

Bu esa, g'allachilik sohasida mamlakatimizda zamonaviy ilm-fan yutuqlari va xalqimizning qadimiy dehqonchilik madaniyati asosida o'ziga xos agrotexnika maktabi shakllanib, bugungi kunda o'zining yuksak samarasini berayotganligi taqsiinga sazavordir. Bunda mahalliy yaratilgan yangi bug'doy navlarini resurstejamkor hamda donning hosildorlik va sifat ko'rsatkichlarini oshiruvchi texnologiyalarni ishlab chiqish talab etiladi. Shuning uchun sifatli non va non mahsulotlari tayyorlashga yaroqli bug'doy donlarini yetishtirish lozim. Bug'doy hosildorligini oshirish davr talablaridan kelib chiqmoqda. Shu bois ham oziqlantirish me'yorining hosildorlik va sifat ko'rsatkichlarini o'rganish tadqiqotimizning asosiy maqsadi qilib qo'ydik.

Respublikada yetishtiriladigan qishloq xo'jaliklari maxsulotlarining salmoqli qismi respublikaning janubi-sharqiy viloyatlarida yetishtiriladi. Ushbu hududning iqlim sharoitlariga ko'ra markaziy qismi Qashqadaryo viloyati Qarshi cho'li mintaqasi hisoblanganligi bois bug'doy navlarining o'g'itlashga ta'sirini o'rganish bo'yicha tajribalarimiz Qarshi tumanidagi Don va dukkakli ekinlar ilmiy tadqiqot instituti Qashqadaryo filialining tajriba dalasida olib borildi. Tadqiqotlarimizda, yumshoq bug'doyning istiqbolli navlari G'ozg'on, Elomon va Yaksart, navlari qo'yidagi variantlarda 1) Nazorat (o'g'itsiz); 2) $N_{90}P_{60}K_{30}$ 3) $N_{135}P_{75}K_{45}$ 4) $N_{180}P_{90}K_{60}$ kg/ga variantlar uch qaytariqli qilib, tegishli yarusda izchillik asosida joylashtirildi. Paykalchalarning umumiy yuzasi $11,6m^2$, hisobga olinadigan yuzasi $10m^2$ tashkil etdi. Tajriba dalasini shudgorlash TS-60-70 haydov traktori "PYa-3-35" plugida o'tkazildi. Ekish oldidan haydalgan va o'g'itlangan maydonlarda LTZ-60-AB-10

traktoriga tirqalغان ChKU – 4 rusumli chizel - kultivator, soʻngra mola va borona bilan ikki yoʻnalishda ishlov berildi. Mahalliy sharoitni nazarda tutgan holda tajribalarda ekish meʼyori bir gektar maydonga 4,5 mln. unuvchan urugʻ hisobida 2013-2014 yillarda 15 oktyabr kunlarida amalga oshirildi.

Tajribalardan olingan natijalarga koʻra hosildorlik boʻyicha eng past koʻrsatkich barcha navlar boʻyicha nazorat (oʻgʻitsiz) paykalchalarda kuzatildi. Tajribada navlarga va qoʻllanilgan maʼdan oʻgʻitlar meʼyorlariga bogʻliq holda boshhoqning uzunligi, 1 ta boshhoqdagi don vazni va donlar soni ham oʻzgarib bordi.

Maʼdan oʻgʻitlar N₉₀P₆₀K₃₀ kg/ga qoʻllanilganda N₁₃₅P₇₅K₄₅ kg/ga nisbatan standart Krasnodar-99 navida hosildorlik 11,1 s/ga, Gʻozgʻon navida 9,5 s/ga, Elomon navida 10,9 s/ga, Yaksart 7,3 s/ga, oshganligi aniqlandi.

Tadqiqot natijalarining koʻrsatishicha oʻrganilgan navlar azotli oʻgʻitlarga standart Krasnodar-99 naviga nisbatan taʼsirchanroq ekanligi ham namoyon boʻldi. Ammo N₁₈₀, P₉₀, K₆₀ oziqlantirilgan variantga nisbatan esa boshqa variantlarda natija past boʻlishi kuzatildi. Bunda Krasnodar-99 navida 58,2 s/ga, Gʻozgʻon navida 69,7 s/ga, Elomon navida 64,5 s/ga, Yaksart navida 60,7 s/ga boʻldi. Ushbu variantda navlar hosildorligi oʻrtacha nazorat (oʻgʻitsiz) variantga nisbatan 31-50 s/ga, N₉₀, P₆₀, K₃₀, N₁₃₅, P₇₅, K₄₅ oziqlantirilgan variantlarga nisbatan esa 6-14 s/gacha past boʻldi.

Bugʻdoy navlarining oʻgʻitlashga taʼsirchanligini oʻrganish tajribasida bugʻdoy navlari hosildorligi va sifat koʻrsatkichlari (2019-2021 yillar)

T/R	Variantlar	Navlar nomi	Don hosil dor-ligi, s/ga	Oqsil miqdori, %	Kleykovina miqdori, %	Don natur-asi, gr/l
1	Nazorat (oʻgʻitsiz)	Krosnadar-99	22,2	12,8	20,7	764
2		Gʻozgʻon	25,1	12,5	20,4	755
3		Elomon	24,7	12,6	18,5	774
4		Yaksart	24,1	12,6	20,6	778
5	N90, P60, K30	Krosnadar-99	44	13,5	22,3	768
6		Gʻozgʻon	52	13,8	21,8	765
7		Elomon	47,3	13,0	19,0	780
8		Yaksart	45,5	13,9	22,8	780
9	N135, P75, K45	Krosnadar-99	47,1	14,0	26,5	770
10		Gʻozgʻon	60,2	14,1	23,5	768
11		Elomon	53,6	14,5	21,7	782
12		Yaksart	53,4	14,4	24,4	788

13	N180,P90, K60	Krosnadar-99	58,2	14,5	27,7	782
14		G'ozg'on	69,7	14,9	25,4	775
15		Elomon	64,5	14,8	24,8	786
16		Yaksart	60,7	15,0	25,0	790

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin. O'rganilgan kuzgi bug'doy navlari Qashqadaryo viloyatining issiq, quruq iqlim sharoitida standart Krasnodar-99 navi ma'dan o'g'itlarga nisbatan ta'sirchan ekanligi aniqlandi. Ma'dan o'g'it me'yori N₁₈₀P₆₀K₃₀ kg/ga qo'llanilganda N₁₃₅P₆₀K₃₀kg/ga nisbatan hosildorlik Krasnodar-99 navida hosildorlik 11,1 s/ga, G'ozg'on navida 9,5 s/ga, Elomon navida 10,9 s/ga, Yaksart 7,3 s/ga yuqori bo'ldi. Kuzgi bug'doy o'g'itlash sharoitida yetishtirilganda yuqori hosil berishligi ma'lum bo'ldi.

Respublikada yaratilgan mahalliy kuzgi yumshoq bug'doy navlarning o'g'itlashga ta'sirini o'rganish maqsadga muvofiqdir. Qishloq xo'jalik ekinlari hosildorligini yuqori bo'lishida ma'dan o'g'itlarning ahamiyati katta ekan. Ma'dan o'g'itlar o'z navbatida tuproq unumdorligiga ham ta'sir qilar ekan. Respublikaning janubiy hududlarida suv bilan kam ta'minlangan maydonlarda mahalliy yaratilgan navlarni joylashtirish maqsadga muvofiq, suv ta'minoti yetarli darajada bo'lgan hollarda oziqlantirish me'yori sof holda azot (N) 180 kg/ga berilgan holatda Rossiyadan keltirilgan navlardan 60 s/ga, mahalliy navlarda esa 68-75 s/ga hosil olish imkoniyati mavjud.

Bug'doydan yuqori xosil va sifatli don yetishtirishda ekish me'yori 4,5 mln unuvchan urug'/ga va o'g'it me'yori va moddiy resurslar (azot) ni iqtisod qilish maqsadida N₁₈₀, P₉₀, K₆₀ kg/ga qo'llash, ijobiy samara berish bilan bir qatorda g'allachilikda yuqori iqtisodiy rentabellikka erishishni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirzaev O., Jumaboev Z., Tursunov S. Ma'dan o'g'itlarning kuzgi bug'doy navlari hosildorligi va urug'larning ekish sifatiga ta'siri. Urug' sifatini oshirishning biologik va texnologik asoslari (17-18 mart). Toshkent – 1998, 109-110 b.
2. Mirzaev O. va boshq. "Kuzgi bugdoyni ekish sifatiga mineral o'g'itlar me'yorini ta'siri". O'zbekistonda bug'doy seleksiyasi, urug'chiligi va yetishtirish texnologiyasi mavzusidagi 1 - milliy konferensiya (17-18 may) . ToshDAU 2004, 237-241 b.
3. Siddiqov R. Non sifatli bo'lsin desangiz, // j. O'zbekiston qishloq xo'jaligi. № 4, 2004, 14-15 b.
4. To'raev A. To'raev R. Kuzgi bug'doyni o'g'itlash va sug'orish me'yorlari. // j. O'zbekiston qishloq xo'jaligi, № 5, 2003, 34-35 b.
5. Xalilov N.S., Xo'jaqulov T.X., Musaev T.S. Kuzgi galla ekinlari don hosili yetishtirish texnologiyasi. 1997, Samarqand. 45 b.